

Рецензія
на дисертацію ЛЯШИНСЬКОГО Валерія Борисовича
на тему: «Еколого-економічні засади формування
нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)

Актуальність теми дисертаційного дослідження. В умовах інтенсивного землекористування, за останні десятиріччя, стрімко знижується родючість ґрунтів при зростаючій вимозі екологізації сільськогосподарської галузі, що обумовлює необхідність зміни парадигми сільськогосподарського землекористування. В Україні при організації сільськогосподарського землекористування необхідно робити ставку на принципово нові інноваційні рішення, що забезпечують не тільки обов'язкове підвищення родючості ґрунтів, але й забезпечать економічне зростання. Одним із перспективних таких напрямів є нетрадиційне сільськогосподарське землекористування, що сприяє підвищенню доходності землекористування, зростання його вартості, що відповідно обумовлює зростання надходжень від земельного податку до місцевих бюджетів, створення робочих місць на селі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації, їх достовірність та новизна. Обґрунтовано та удосконалено теоретико-методичні засади і розроблено практичні рекомендації щодо еколого-економічних засад формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні. До головних результатів дослідження, які відзначаються науковою новизною, належать такі:

- обґрунтовано поняття нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, як процесу організації форм та відповідних їм методів і технологій економічно ефективного, екологічно безпечного та соціально-орієнтованого використання сільськогосподарських земель;

- удосконалено логічно-змістовну схему підготовки до переходу від традиційного до нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, зокрема, виділено п'ять етапів: набуття знань, обговорення із засновниками господарства, аналіз ситуації в господарстві, апробація прийнятих методів та технологій, прийняття кінцевих рішень;

- удосконалено логічно-змістовну схему оцінки еколого-економічної ефективності заходів зменшення деградації ґрунту та його біологічного розмаїття, яка включає економічну та екологічну ефективність, складовими яких є – оптимальна структура посівів у контексті нетрадиційного землекористування;

- удосконалено логічно-змістовну ієрархічну структурну схему інституціонального середовища формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яка включає: на національному рівні – інституціональні дії щодо розроблення нормативно-

правової бази, яка регламентує формування та функціонування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування; на регіональному рівні – розроблення фінансових регіональних механізмів стимулювання нетрадиційного сільськогосподарського землекористування; на місцевому рівні – вибір та наукове обґрунтування формування різних підтипів нетрадиційного сільськогосподарського землекористування;

- набули подальшого розвитку методичні підходи оцінки ефективності заходів нетрадиційного сільськогосподарського землекористування на мікрорівні та макрорівні.

Обґрунтованість наукових досліджень, висновків і рекомендацій підтверджується їх апробацією на наукових та науково-практичних конференціях, публікаціями здобувача у фахових виданнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження автором виконувалося з урахуванням Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року (Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII), а також згідно з програми наукових досліджень Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства екології та природних ресурсів України, у межах науково-технічної програми «Напрями розвитку та механізми формування економіки і екології землекористування в умовах нових земельних відносин», у якій здобувачем обґрунтовано методологічні та методичні основи обґрунтування формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування та його ефективності в контексті безпеки життєдіяльності людей у межах сільських територій.

Аналіз змісту дисертації. Структурно дисертації Валерія Ляшинського складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків (після кожного розділу та наприкінці дисертації), списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи формування нетрадиційного землекористування**» обґрунтовано визначення та принципи формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, а саме принцип безпеки здоров'я в контексті виробництва екологічно чистої продукції, збереження і відновлення природних ресурсів та біорізноманіття; принцип екології – в контексті адаптації до місцевих умов і культури та масштабу землекористування; принцип справедливості – в контексті розширення соціально та екологічно справедливого землекористування й збереження землі для майбутніх поколінь; принцип турботи – в контексті обережності та відповідальності щодо організації нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, управління, розвитку та технологій.

Приведено тлумачення нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, під яким автор розуміє процес економічно ефективного, екологічно безпечного та соціально-орієнтованого використання сільськогосподарських земель.

У роботі проведено аналіз ведення сільськогосподарського виробництва, зокрема, в розвинених зарубіжних країнах альтернативою традиційному сільськогосподарському землекористуванню є нетрадиційне, яке характеризується органічним, біологічним, органіко-біологічним, точним землеробством. Також обґрунтовано, що існує пряма залежність між величиною доданої вартості, створеної на 1 га сільськогосподарських угідь і вартістю сільськогосподарського землекористування. Стверджується, що вартість сільськогосподарської землі визначається рівнем створеної доданої вартості, яка залежить від трудомісткості та доходності вирощуваних культур, а не купівлею-продажем земельних ділянок власників земельних часток (паїв).

Досліджено, що методи організації використання земель в процесі формування та функціонування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування повинні забезпечити: покращення структури і родючості ґрунту, запобігання ерозії та іншим процесам деградації земель і ущільнення ґрунту, сприяти біологічному розмаїттю, застосовувати сівозміни, використовувати поновлювані джерела енергії.

У другому розділі **«Еволюція розвитку нетрадиційного землекористування в Україні»** здобувачем оцінено кількість і якість земель, що є доступною для виробництва продуктів харчування, знаходяться під урбанізованим тиском через рішення і вимоги, що пред'являються споживачами, виробниками і урядами. З'ясовано, що до конкуруючих видів землекористування, як складових нетрадиційного землекористування, віднесено: органічне землеробство, біодинамічне землеробство, точне землеробство, екологічно чисте землеробство, землеробство з вирощування нішевих культур. Проведено аналіз світових і вітчизняних тенденцій, який показує зростання площі сільськогосподарських угідь, що відводяться для виробництва органічної продукції, зокрема, загальна площа сільськогосподарських угідь у світі із виробництва органічної продукції зросла більш як у 2 рази. Україна посідає 11 місце в Європі за площею сільськогосподарських земель для виробництва органічної продукції – 468 тис. га.

Установлено, що Україна має всі можливості для повноцінного та більш широкого розвитку нетрадиційного землекористування з виробництва органічних продуктів. Крім цього, нетрадиційне землекористування несе соціально-економічні та екологічні вигоди для суспільства.

Акцентовано, що впровадження інноваційних заходів у сільське господарство сприятиме зростанню агровиробництва в Україні. Зокрема, розвиток нетрадиційного землекористування як шлях до екологізації та капіталізації землекористування фермерських, селянських господарств, а також малих та середніх підприємств в контексті вирощування органічної та нішевої продукції.

Проведено моделювання сценаріїв у поєднанні із нетрадиційним сільськогосподарським землекористуванням, які показують за песимістичного розвитку «зеленої економіки» (ЗЕ-): що інвестиції у розмірі 91 євро (100 доларів США) на гектар на рік компенсуються зменшенням експлуатаційних витрат (наприклад, через скорочення використання добрив та пестицидів); 10 % збільшенням урожайності (наближення середнього та довгострокового впливу); ринкова ціна на 20 % вища, ніж продукція звичайного сільського господарства; інтенсивність праці на 20 % вище, ніж у традиційному сільськогосподарському виробництві; за оптимістичного розвитку «зеленої економіки» (ЗЕ+): що інвестиції у розмірі 182 євро (200 доларів США) на гектар на рік компенсуються зниженням операційних витрат; 30 % зниженням урожайності (наближення короткострокових впливів); ринкові ціни дорівнюють цінам на звичайні продукти; інтенсивність праці на 10 % вище, ніж у традиційному сільськогосподарському виробництві.

У третьому розділі **«Основні напрями розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні»** здобувачем обґрунтовано схему інституційного процесу формування стратегії розвитку нетрадиційного землекористування. Розроблено схему оцінки еколого-економічної ефективності заходів зменшення деградації ґрунту та його біологічного розмаїття, яка включає два блоки: економічна ефективність (максималізація економічного ефекту – доходу); екологічна ефективність (максималізація коефіцієнту *Кек. ст*). Удосконалено типізацію земельних угідь та земель за функціональним використанням, що використовуються в сільському господарстві, за екологічною стабільністю та ступенем антропогенного навантаження. Зокрема, доповнено орні землі підгрупами орних земель, що використовуються під посіви сільськогосподарських культур, включаючи посіви багаторічних трав, а також чисті пари із слабо деградованими ґрунтами, середньо деградованими ґрунтами; сильно деградованими ґрунтами; підгрупою, що перебуває в стадії меліоративного будівництва та відновлення родючості та підгрупою орних земель, які використовуються для органічного землеробства.

Значення результатів дослідження для науки і практики, можливі шляхи їх використання. У дисертації Валерія Ляшинського обґрунтовано пропозиції формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в контексті підготовки переходу від традиційного до нетрадиційного сільськогосподарського землекористування та способи оптимізації біологічних процесів трансформації органічної речовини в агроценозах, а також удосконалення інституціонального середовища розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування та еколого-економічної оцінки його ефективності в контексті екологізації та капіталізації землекористування та пропозиції зі встановлення законодавством порядку, умов, меж експлуатації (використання) для конкретних цілей сільськогосподарських земель та яке визначається в залежності

від виконуваних функцій землею з урахуванням природних, соціальних, економічних та інших чинників при класифікації типів землекористування.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій.

Інформація висвітлена в дисертації апробована на наукових та науково-практичних конференціях, публікаціями здобувача у фахових виданнях.

Висновки, наведені в дисертації, підтверджуються отриманими експериментальними результатами, достовірність та коректність яких забезпечена опрацюванням значного обсягу теоретичного та практичного матеріалу і не викликають сумніву.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку теоретичних, методичних та практичних положень, що визначають еколого-економічні та інституційні засади формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в контексті екологізації та капіталізації землекористування в межах сільських територій.

До основних результатів дослідження, які відзначаються науковою новизною, належать такі:

вперше сформульовано поняття нетрадиційного сільськогосподарського землекористування як процесу організації форм та відповідних їм методів і технологій економічно ефективного, еколого безпечного та соціально-орієнтованого використання сільськогосподарських земель;

удосконалено:

- сутність нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яка полягає у зміні форм і відповідних їм методів використання земель, технологій ведення сільського господарства, техніко-економічного обґрунтування напряму та економічного менеджменту нетрадиційного землекористування, що забезпечують екологізацію та капіталізацію землекористування;

- логічно-змістовну модель методології визначення основних складових систем традиційного та нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яка включає інтегрований підхід до формування підтипів нетрадиційного сільськогосподарського землекористування;

- логічно-змістовну схему підготовки до переходу від традиційного до нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яка включає п'ять етапів: зокрема, набуття знань, обговорення із засновниками господарства, аналіз ситуації в господарстві, апробація прийнятих методів та технологій, прийняття кінцевих рішень;

- логічно-змістовну ієрархічну структурну схему інституціонального середовища формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування, яка включає: на національному рівні – інституціональні дії щодо: розроблення нормативно-правової бази, яка регламентує формування та функціонування нетрадиційного сільськогосподарського

землекористування; на регіональному рівні – розроблення фінансових регіональних механізмів стимулювання нетрадиційного сільськогосподарського землекористування; на місцевому рівні – вибір та наукове обґрунтування формування різних підтипів нетрадиційного сільськогосподарського землекористування;

- логічно-змістовну схему оцінки еколого-економічної ефективності заходів зменшення деградації ґрунту та його біологічного розмаїття, яка включає два блоки: 1) економічна ефективність (*максималізація економічного ефекту – доходу*); 2) екологічна ефективність (*максималізація коефіцієнту Кек.ст*), складовими яких є – оптимальна структура посівів у контексті нетрадиційного землекористування;

набули подальшого розвитку:

- оптимізація біологічних процесів трансформації органічної речовини в агроценозах двома шляхами: перший – оптимізація структури посівів, другий – насичення сівозміни фізіологічно допустимою кількістю технічного азоту і вирівнювати до оптимального рівня співвідношення C/N додатковими можливими джерелами органічної речовини;

- типізація земельних угідь та земель за функціональним використанням, що використовуються в сільському господарстві, за екологічною стабільністю та ступенем антропогенного навантаження;

- методичні підходи оцінки ефективності заходів нетрадиційного сільськогосподарського землекористування на мікрорівні та макрорівні.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертації викладено в 13 наукових працях, з яких 2 статті у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 4 статті у наукових фахових виданнях України, 7 тез наукових доповідей. Головні положення дисертації, що виносяться на захист, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, загальні висновки показують, що вона спрямована на теоретико-методологічне і практичне розв'язання важливої наукової задачі у сфері землеустрою та сільськогосподарського землекористування.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів чи слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні Валерія Ляшинського відсутні порушення академічної доброчесності.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних

результатів дисертації, варто звернути увагу на деякі дискусійні положення і окремі недоліки, серед яких необхідно відмітити:

1. У роботі зазначено, що здобувачем удосконалено сутність нетрадиційного сільськогосподарського землекористування і що вона полягає у зміні форм і відповідних їм методів використання земель, технологій ведення сільського господарства, техніко-економічного обґрунтування напряму та економічного менеджменту нетрадиційного землекористування, що забезпечують екологізацію та капіталізацію землекористування але не зазначено, які саме форми використання земель змінилися і чому.

2. Також з елементів удосконалення, вказується, що екологізації та капіталізації землекористування можливо тільки на основі зміни старої парадигми – інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі широкої хімізації вирощування традиційних культур, на нову – землекористування із вирощуванням нетрадиційних більш дохідних і екологічно безпечних культур. Бажано акцентувати увагу на переліку цих нетрадиційних сільськогосподарських культур і обґрунтування кількісних показників проведеної трансформації.

3. Необхідно звернути увагу й на той факт, що рис. 1.1 занадто завантажений інформацією, варто розділити і прокоментувати кожний графічний елемент, рис. 1.1б перенавантажений, потрібно конкретизувати пояснення.

Водночас, викладені зауваження істотно не впливають на здобутки роботи, які є актуальними, обґрунтованими та носять переважно дискусійний характер.

Загальний висновок. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Таким чином, дисертація на тему: «Еколого-економічні засади формування нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальності 051 «Економіка», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор –

Ляшинський Валерій Борисович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка».

Рецензент
доцент кафедри землевпорядного проектування
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
кандидат економічних наук,
доцент

Олександр ЧУМАЧЕНКО

